

Lənkəran Dövlət Humanitar Kolleci

Musiqi və təsviri incəsənət şöbəsi

Elementar musiqi nəzəriyyəsi

Müəllim: Mirzəcanova Sevda Qəhrəman qızı.

Mövzu 1.

Dirijorluq etmə sxemi.

Musiqi əsərinin məzmun və xasiyyətini düzgün aydınlaşdırmaq üçün əsərin müəllifin göstərdiyi temp əsasında ifa olunması şərtidir. Tək və kiçik qrup ifaçılar üçün yazılmış musiqi əsərlərinin tempi ifaçılar tərəfindən dəqiqləşdirilərək idarə edilir. Lakin daha böyük kollektivə malik xor, orkestr və s. üçün yazılmış musiqi əsərlərinin ifası dirijor rəhbərliyi sayəsində olur. Bu baxımdan, dirijor, ifa olunan əsərin məzmununu və musiqi obrazlarının bütövlüklə açılmasını, əsərdəki templərin dəqiqliyini və nəhayət əsərin düzgün səslənməsini təmin edir.

Mövzu 2.

İnterval. Sadə intervallar.

İnterval latın sözüdür, «məsafə» deməkdir. İki səs arasında olan məsafəyə interval deyilir. Intervalın aşağı səsi onun əsası, yuxarı səsi isə zirvəsi adlanır. Intervallar iki cür olur: harmonik və melodik. Harmonik interval iki səsin birlikdə səslənməsinə, melodik interval isə səslərin ayrı-ayrı səslənməsinə deyilir. İntervalın aşağı səsi onun əsası, yuxarı səsi isə intervalın zirvəsi adlanır. İntervalın əsası və zirvəsi arasındakı məsafə pillə və keyfiyyət ölçüsü ilə müəyyənləşir. Hər hansı bir interval daxilindəki pillələrin sayına görə xüsusi 23 malik olur. Bu adlar latın dilindən tərcümədə birinci (prima), ikinci (sekunda), üçüncü (tersiya) və s. deməkdir. Intervalların keyfiyyət ölçüsü tonlarla müəyyən olunur. Keyfiyyət ölçüsü xalis (x), böyük (b), kiçik (k), artırılmış (art.), əskildilmiş (əsk.), iki dəfə artırılmış (2 art.) və iki dəfə əskildilmiş (2 əsk.) ifadələri ilə bildirilir. Intervallar sadə və mürəkkəb olur. Sadə intervallar oktava çərçivəsində olan intervallardır. Sadə intervallar: Xalis prima (x1) – 0 ton Kiçik sekunda (k2) – ½ ton Böyük sekunda (b2) – 1 ton Kiçik tersiya (k3) – ½ ton Böyük tersiya (b3) – 2 ton Xalis

kvarta (x4) – 2 ½ ton Artırılmış kvarta (art. 4) – 3 ton Əskildilmiş kvinta (əsk. 5) – 3 ton Xalis kvinta (x5) – 3 ½ ton Kiçik seksta (k6) – 4 ton Böyük seksta (b6) – 4 ½ ton Kiçik septima (k7) – 5 ton Böyük septima (b7) – 5 ½ ton Xalis oktava (x8) – 6 ton Adları çəkilən bütün intervallar natural major və natural minor qammasının pillələri arasında qurulduğuna görə bunlara əsas və yaxud diatonik intervallar deyilir.

Mövzu 3.

Artırılmış və əskildilmiş intervallar.

Xalis və böyük intervalların əsası yerində qalıb, zirvəsi yarım ton zilləşərsə və ya zirvəsi yerində qalıb, əsası yarım ton bəmləşərsə buna artırılmış intervallar deyilir. Xalis və kiçik intervalların əsası yerində qalıb, zirvəsi yarım ton bəmləşərsə və ya zirvəsi yerində qalıb əsası yarım ton zilləşərsə buna əskildilmiş intervallar deyilir.

Mövzu 4.

İntervalların enharmonik bərabərliyi.

Eyni yüksəkliyə malik pillələrin səslənməsi və keyfiyyət həcmi eyni, adları, yazılışı, bəzən pillə sayı müxtəlif olan intervallara enharmonik bərabər intervallar deyilir. İntervalların enharmonik bərabərliyi iki üsulla olur:

1. İntervalın iki pilləsi enharmonik elə dəyişdirilir ki, nəticədə əmələ gələn yeni intervalın səslənməsi, pillə və keyfiyyət sayıəvvələki intervalla eyni, lakin yazılışı müxtəlif olur. Bu növ enharmonizmə xəyalı enharmonizm deyilir. Məsələn: b2 = b2 (cis, dis = des, es), x4 = x4 (gis, cis = as, des).
2. İntervalın bir və ya iki pilləsi enharmonik elə dəyişdirilir ki, nəticədə əmələ gələn yeni intervalın səslənmə və keyfiyyət həcmi eyni, yazılışı mənası və pillə sayı müxtəlif olur. Bu növ enharmonizmə həqiqi enharmonizm deyilir. Məsələn: əsk4, b3, əsk4 (his, e = c, e = c, fes)

Mövzu 5.

Üçtonlu intervallar.

Pillə sayı dörd və beş, keyfiyyət ölçüsü üç tona bərabər olan intervallara üçtonlu intervallar deyilir. Üçtonlu intervallar bunlardır: Artırılmış kvarta (art4), əskildilmiş kvinta (əsk5). Üçtonlu intervalların iki cütü vardır:

I cüt: Natural major, harmonik minor qammalarında art4- IV, əsk5- VII pillələrdən qurulur.

II cüt: Natural minor, harmonik major qammalarında art4- VI, əsk5- II pillələrdən qurulur.

Qeyri-sabit səslərin, sabit səslərə həllinə əsasən artırılmış intervallar kənara, əskildilmiş intervallar isə daxilə həll olur.

Mövzu 6.

Mürəkkəb intervallar.

Musiqidə sadə intervallardan başqa, mürəkkəb intervallardan da istifadə edilir.

Xalis oktava çərçivəsindən geniş olan intervallara mürəkkəb intervallar deyilir.

Mürəkkəb intervallar, xalis oktavanın sadə intervallarla birləşməsindən əmələ gəlir.

1. Nona- K9 (6,5 ton) , B9 (7 ton)
2. Detsima- K10 (7,5ton), B10(8ton)
3. Undetsima- X11 (8,5 ton)
4. Duodetsima- X12 (9,5ton)
5. Tersdetsima- K13 (10 ton), B13(10,5ton)
6. Kvartdetsima- K14 (11 ton), B14(11,5ton)
7. Kvintdetsima- X15 (12 ton).

Mövzu 7.

Xasiyyətli intervallar.

Xasiyyətli intervallar major və minor qammalarında harmonic halda qurulur.

Xasiyyətli intervallar bunlardır: artırılmış sekunda (art2), əskildilmiş septima (əsk7), artırılmış kvinta(art5), əskildilmiş kvarta(əsk4).

Major:

Art2- VI pillədən qurulur.

Əsk7- VII pillədən qurulur.

Art5- VI pillədən qurulur

Əsk4- III pillədən qurulur

Minor:

Art2- VI pillədən qurulur.

Əsk7- VII pillədən qurulur.

Art5- VI pillədən qurulur.

Əsk4- III pillədən qurulur

Qeyri-sabit səslərin, sabit səslərə həllinə əsasən artırılmış intervallar kənara, əskildilmiş intervallar isə daxilə həll olur.

Art5 və əsk4 həll olan zaman III pillə sabit pillə olduğu üçün yerində qalır.

Mövzu 8.

Qədim ladlar haqqında ümumi məlumat.

Major və minor ladı, professional musiqidə ən çox yayılmış laddır. Lakin bəzi xalqlarda mahnı melodialarını əsasını major və minor qammalarına bənzər ladlar təşkil edir. Həmin ladlar major və minor ladlarından əvvəl yarandığı üçün onlara şərti olaraq qədim ladlar da deyilir. Bu ladlar orta əsrlərdən başlayaraq qədim yanan musiqi termini əsasında adlandırılmışdır. Müasir dövrümüzdə də həmin ladlar belə adlanır:

İonik lad

Dorik lad

Frigik lad

Lidik lad

Miksolidik lad

Eolik lad

Fortepianonun ağ pillələrindən, yəni natural do major qammasının I pilləsindən sonrakı I pilləsinə qədər ardıcıl düzülmüş səslər, II pilləsindən sonrakı II pilləsinə qədər ardıcıl düzülmüş səslər və s. bu minval ilə III, IV, V, VI pillələrindən ardıcıl qurulan səslər dediyimiz ladları əmələ gətirir.

Qədim ladların quruluş və xüsusiyyətlərini daha aydın başa düşmək üçün onları bildiyimiz major və minor ladları ilə müqayisə edək:

İonik lad - natural major qammasının eynidir.

Dorik lad – VI pilləsi yarım ton artırılmış minor şəklində olur.

Frigik lad – II pilləsi yarım ton əskildilmiş minor şəklində olur.

Lidik lad – IV pilləsi yarım ton artırılmış major şəklində olur.

Miksolidik lad – VII pilləsi yarım ton əskildilmiş major şəklində olur.

Eolik lad – natural minor qammasının eynidir.

Mövzu 9.

Qamma və onun pillələri haqqında məlumat.

Yuxarı və aşağı istiqamətdə əsas səslərin öz yüksəkliyinə görə tonikadan tonikaya qədər ardıcıl düzülüşünə qamma deyilir. Musiqidə ən çox istifadə olunan major və minor qammalarıdır. Bu qammalar yeddi pillədən ibarətdir.

Onlardan I, III, V pillələr sabit, II, IV, VI, VII isə qeyri-sabitdirlər. Qeyri-sabit pillələr sabit pillələrə aşağıdakı qayda üzrə keçir: II □ I, IV □ III, VI □ V, VII □ I.

Qamma pillələrinin adı aşağıdakı cədvəldə göstərilir:

I pillə – tonika (T)

II pillə – alt aparıcı ton

III pillə – medianta (orta ton)

IV pillə – subdominanta (S)

V pillə – dominanta (D)

VI pillə – submedianta (aşağıdakı orta ton)

VII pillə – üst aparıcı ton

Mövzu 10.

Tetraxord.

Kvarta çərçivəsində dörd səsəin sekunda interval həcmində melodik şəkildə ardıcıl qurulmasına tetraxord deyilir.

Tetraxord, tərkibində olan k_2 -nin əvvəldə, ortada və axırda yerləşməsindən asılı olaraq üç şəkildə olur:

1. Əvvəldə yerləşən k_2 $\frac{1}{2} t+1t+1t$
 $k_2+b_2+b_2.$
2. Ortada yerləşən k_2 $1t+\frac{1}{2} t+1t$
 $b_2+k_2+b_2$
3. Axırda yerləşən k_2 $1t+1t+\frac{1}{2} t$
 $b_2+b_2+k_2$

Belə quruluşlu tetraxordlara diatonik tetraxord deyilir.

Bunlardan əlavə tərkibində artırılmış sekunda olan iki tetraxord da mövcuddur:

1. $\frac{1}{2} t+1\frac{1}{2} t+\frac{1}{2} t$
2. $1\frac{1}{2} t+\frac{1}{2} t+\frac{1}{2} t$

Belə quruluşlu tetraxordlara harmonik tetraxord deyilir.

Müxtəlif xalqların musiqi ladlarında artırılmış və əskildilmiş tetraxordlar da mövcuddur.

Artırılmış kvarta həcmində qurulmuş tetraxord artırılmış tetraxord adlanır.

Əskildilmiş kvarta həcmində qurulmuş tetraxord əskildilmiş tetraxord adlanır.

Mövzu 11.

Major qamması.

Qammanın və ya ladin I, III, V sabit pillələri böyük və yaxud major üçsəslisini əmələ gətirdikdə ona major qamması deyilir.

Major qammasının üç növü var: natural, harmonik və melodik.

Natural major qammasının quruluşu: $1\ t - 1\ t - \frac{1}{2}\ t - 1\ t - 1\ t - 1\ t - \frac{1}{2}\ t$.

İnterval tərkibi: $b2 - b2 - k2 - b2 - b2 - b2 - k2$

Bu formula əsasında istənilən səsdən major qammasını qurmaq olar.

Məsələn: Do major, sol major, fa major, lya major və s.

Mövzu 12.

Harmonik və melodik major qamması.

Natural major qammasının VI pilləsinin yarım ton bəmləşdirilməsi nəticəsində harmonik major qamması əmələ gəlir.

Harmonik major qammasının quruluşu: $1\ t - 1\ t - \frac{1}{2}\ t - 1\ t - \frac{1}{2}\ t - 1\frac{1}{2}\ t - \frac{1}{2}\ t$.

İnterval tərkibi: $b2 - b2 - k2 - b2 - k2 - art.2 - k2$

Yuxarı istiqamətdə qurulmuş natural major, aşağı istiqamətdə qurularkən VII və VI pillələri yarım ton bəmləşdirilərsə, buna melodik major qamması deyilir.

Mövzu 13.

Tonallıq.

Ladın yerləşdiyi yüksəkliyə tonallıq deyilir. Tonallıq ladın əsası olan I pillə adı ilə adlanır. Məsələn, do səsindən qurulmuş major do major adlanır. Musiqidə yeddi diyezli və yeddi bemollu tonallıqdan istifadə olunur. Do major tonallığında heç bir işarə yoxdur. Diyezli tonallıqlarda diyezlərin sayı do majordan başlayaraq kvintalarla yuxarı qalxdıqca diyezlərin ardıcılığına əsasən bir-bir artır. Diyezlərin ardıcılığı da yuxarı istiqamətdə xalis kvintalar üzrə qurulur. Belə ki, birinci diyez fa olduqda, ikincisi kvinta yuxarı do, üçüncüsü sol, daha sonra eyni qayda ilə re, lya, mi və si olacaq. Beləliklə, do majordan xalis kvinta yuxarıda yerləşən sol majorda bir (fa-diyez), sol majordan xalis kvinta yuxarıda yerləşən re majorda – iki (fa diyez, do diyez), ondan sonrakı lya majorda – üç (fa-diyez, do-diyez, sol-diyez) və i. a. diyez işarəsi var. Qeyd edək ki, diyezli major tonallıqlarının sonuncu diyezi qammanın VII pilləsidir.

Mövzu 14.

Diyezli major tonallıqları.

Do major- heç bir işarə yoxdur.

Sol major- 1 işarə vardır- fa#

Re major- 2 işarə vardır- fa#,do#

Lya major- 3 işarə vardır- fa#,do#,sol#,re#

Mi major- 4 işarə vardır- fa#,do#,sol#,re#

Si major- 5 işarə vardır- fa#,do#,sol#,re#,lya#

Fa# major- 6 işarə vardır- fa#,do#,sol#,re#,lya#,mi#

Do# major-7 işarə vardır- fa#,do#,sol#,re#,lya#,mi#,si#.

Mövzu 15.

Diyezli major tonallıqları.

Fa major- 1 işarə vardır- si^b

Si^b major- 2 işarə vardır- si^b,mi^b

Mi^b major- 3 işarə vardır- si^b,mi^b,lya^b

Lya^b major-4 işarə vardır- si^b,mi^b,lya^b,re^b

Re^b major- 5 işarə vardır- si^b,mi^b,lya^b,re^b,sol^b

Sol^b major- 6 işarə vardır- si^b,mi^b,lya^b,re^b,sol^b,do^b

Do^b major- 7 işarə vardır-si^b,mi^b,lya^b,re^b,sol^b,do^b,fa^b.

Mövzu 16.

Major tonalların enharmonik bərabərliyi.

Eyni yüksəklikdə yerləşən, səslənməsi bir, pillələrin adları və yazılışı müxtəlif olan tonallara enharmonik bərabər tonallar deyilir. Məsələn:

Fa# major-Sol^b major.

Do^b major-Si major.

Enharmonik major tonalları musiqi yazılışında bir-birilə, yəni diyez tonalı bemol tonalı ilə və yaxud bemol tonalı dizey tonalı ilə əvəz oluna bilər.

Mövzu 17.

Major tonalların kvinta dairəsi.

Diyezli və bemollu major tonallarının qohumluq əlaqəsi əsasında düzülüş qaydasını tapmaq üçün kvinta dairəsi deyilən sistemdən istifadə edilir. Major tonallı qammaların sıra cərgəsi diyez tonallı major qammalarının ardıcıl olaraq xalis kvintalalrla yuxarı, bemol tonallı major qammalarının ardıcıl olaraq xalis kvintalalrla aşağı istiqamətdə qurulmasına kvinta dairəsi deyilir.

Diyezli major tonallarının kvinta dairəsi (X5 yuxarı).

C-G-D-A-E-H-Fis-Cis-Gis-Dis-Ais-Eis-His.

Bemol major tonallarının kvinta dairəsi (X5 aşağı).

C-F-B-Es-As-Des-Ges-Ces-Fes-Bes-Eses-Ases-Deses.

Diyez və bemol tonalları 12 işarəli qammaya qədər sayılırsa, 12 işarəli qammanın başlanğıc tonalla həmişə enharmonic bərabər olduğu göstərilir.

Dediyimiz kvinta dairəsi şərti olaraq adlanır. Çünki nəzəri nöqtəyi-nəzərdən tonalların sıra düzümünü istənilən qədər davam etdirmək olar. Lakin tonalların enharmonik bərabərliyi bu dairəni qapayaraq sonrakı çox işarəli tonalların heç də lazım olmadığını göstərir.

Mövzu 18.

Minor qamması.

Qammanın və ya ladın I, III, V sabit pillələri kiçik və ya minor üçsəslisi əmələ gətirərsə, buna minor qamması deyilir.

Minor qammasının quruluş formulu: $1t+0,5t+1t+1t+0,5t+1t+1t$.

Minor qammasının interval tərkibi: $B2+K2+B2+B2+K2+B2+B2$.

Minor qamması 3 halda olur: Natural, harmonik, melodik.

Mövzu 19.

Natural minor qamması.

Bütün minor tonalları hərfi sistemlə göstərildikdə kiçik hərflə, minor ladı isə moll hecası ilə əvəz olunaraq yazılır. Məsələn: do minor-c moll, re minor-d moll, mi minor-e moll vəs.

Natural minor qammasının quruluş formulu, major qammasından fərqlənərək aşağıda göstərilən bu formul üzrə qurulur:
 $1t+0,5t+1t+1t+0,5y+1t+1t$.

Mövzu 20.

Harmonik minor qamması.

Bildiyimiz kimi minor qammasının 3 halı vardır. Minor qammasının ikinci halı harmonik hal adlanır. Minor qamması harmonik halda qurularkən VII pillə yarım ton zilləşir. Məsələn:lya minor qamması harmonic halda qurularkən VII pillə olan sol notu zilləşərək sol diyez olur.

Mövzu 21.

Melodik minor qamması.

Qeyd etdiyimiz kimi minor qammasının üçüncü halı melodic hal adlanır. Minor qamması melodik halda qurularkən yuxarı istiqamətdə VI, VII pillələr yarım ton zilləşir, aşağı istiqamətdə isə natural qayıdır. Məsələn: mi minor qamması melodik halda qurularkən yuxarı istiqamətdə VI, VII pillələr zilləşərək do#, re# olur, aşağı istiqamətdə isə natural halda qayıdır.

Mövzu 22.

Paralel tonallar.

Major və minor qammalarının səs heyətləri bir və tonik üçsəslilərində iki müştərək səsin olmasına paralel tonallar deyilir.

Natural do major qammasının VI pilləsindən başlayaraq, yuxarı və ya aşağı VI pilləsinə qədər pillələri ardıcıl saysaq, lya minor qammasının əmələ gəldiyini görürük. Eləcə də lya minorun III pilləsindən başlayaraq yuxarı və aşağı III pilləyə qədər pillələri ardıcıl saysaq, natural do major qammasının əmələ gəldiyini görürük.

Do major və lya minor qammaları bir-birindən lad müxtəlifliyi ilə (yəni- major və minor) və ayrı-ayrı tonikaya malik olması ilə fərqlənir. Lakin bu iki tonalın səs heyətinin ümumiliyi və tonik üçsəslilərində iki müştərək səslərin olması həmin tonalların ən yaxın qohumluq əlaqəsində olduğunu göstərir.

Beləliklə hər bir major qamması özünün paralel minor qammasına, hər bir minor qamması özünün paralel major qammasına malikdir.

Mövzu 23.

Diyezli və bemollu minor tonalları.

Diyezli minor tonalları:

lya minor- heç bir işarə yoxdur.

mi minor- 1 işarə vardır- fa#

si minor- 2 işarə vardır- fa#, do#

fa# minor- 3 işarə vardır- fa#, do#, sol#
do# minor - 4 işarə vardır- fa#, do#, sol#, re#
sol# minor- 5 işarə vardır- fa#, do#, sol#, re#, lya#
re# minor- 6 işarə vardır- fa#, do#, sol#, re#, lya#, mi#
lya# minor- 7 işarə vardır- fa#, do#, sol#, re#, lya#, mi#, si#

Bemollu minor tonalları:

re minor – 1 işarə vardır- si^b
sol minor- 2 işarə vardır- si^b, mi^b
do minor- 3 işarə vardır- si^b, mi^b, lya^b
fa minor- 4 işarə vardır- si^b, mi^b, lya^b, re^b
si^b minor- 5 işarə vardır- si^b, mi^b, lya^b, re^b, sol^b
mi^b minor-6 işarə vardır- si^b, mi^b, lya^b, re^b, sol^b, do^b
lya^b minor-7 işarə vardır- si^b, mi^b, lya^b, re^b, sol^b, do^b, fa^b

Mövzu 24.

Minor tonalların kvinta dairəsi və enharmonik bərabər tonallar.

Bütün diyezli və bemollu minor tonallarının qohumluq əsasında sıra düzülüşü xalis kvinta məsafəsində olur. Buna görə major tonallarında olduğu kimi, minor tonalları da özünəməxsus kvinta dairəsinə malikdir.

Diyezli minor tonallarının kvinta dairəsi (X5 yuxarı).

a-e-h-fis-cis-gis-ais-eis-his-fisis-cisis-gisis.

Bemollu minor tonallarının kvinta dairəsi (X5 aşağı).

a-d-g-c-f-b-es-as-des-ces-fes-bes.

Yeddi işarəyə qədər minor tonallarının ümumi sayında üç diyez (sol#,re#,lya# minor) və üç bemol (lya^b, mi^b, si^b minor) minor tonalları bir-biri ilə enharmonic bərabərlikdə olur. Məsələn: gis moll-as moll, dis moll- es moll, ais moll-b moll.

Enharmonik bərabər minor tonalları musiqi yazılışında bir-biri ilə; yeni diyez tonalı bemol tonalı ilə və yaxud bemol tonalı diyez tonalı ilə əvəz oluna bilər.

Mövzu 25.

Eyni adlı tonallar.

Bir adlı tonikaya malik olan major və minor tonallarına eyni adlı tonallar deyilir. Məsələn : Do major-do minor, Re major-re minor və s.

Harmonik növlü eyni adlı major və minor bir-birindən quruluş etibarı ilə ancaq III pillə ilə fərqlənir. Deməli həmin ladlar arasında yaxınlıq daha da artmış olur.

Belə nəticəyə gəlmək olar ki, eyni adlı major və minor tonalları bir-birindən natural şəkildə üç pillə ilə, natural və harmonik şəkildə iki pillə ilə,harmonik şəkildə bir pillə, natural və melodik halda da bir pillə ilə fərqlənir.

Natural şəkildə eyni adlı major və minor tonalları bir-birindən III, VI və VII pillələri ilə fərqlənir.

Natural major və eyni adlı harmonik minordan IIIvə VI pillələrlə fərqlənir.

Mövzu 26.

Üçsəsli akkordlar.

Üç səsli tersiyalarla qurularaq, birlikdə və ardıcıl səslənməsinə üçsəsli deyilir.

Üçsəsli akkordlar tərkibindəki tersiyaların keyfiyyətindən asılı olaraq 4 növə bölünür:

1. Major üçsəslisi-tərkibi bu intervallardan ibarətdir: $B3+K3$.
2. Minor üçsəslisi-tərkibi bu intervallardan ibarətdir: $K3+B3$.
3. Artırılmış üçsəsli- tərkibi bu intervallardan ibarətdir: $B3+B3$.
4. Əskildilmiş üçsəsli- tərkibi bu intervallardan ibarətdir: $K3+K3$.

Üçsəslilərin 2 dönməsi var:

Sekstakkord, kvartseksakkord.

Major sekstakkord- $k3+x4$ intervalından ibarətdir. Akkordun birinci və axırncı səsələri $k6$ əmələ gətirir.

Major kvartseksakkord – $x4+b3$ intervalından ibarətdir. Akkordun birinci və axırncı səsələri $B6$ əmələ gətirir.

Minor sekstakkord- $B3+x4$ intervalından ibarətdir. Akkordun birinci və axırncı səsələri $B6$ əmələ gətirir.

Minor kvartseksakkord – $x4+k3$ intervalından ibarətdir. Akkordun birinci və axırncı səsələri $k6$ əmələ gətirir.

Artırılmış sekstakkord- $B3+əsk4$ intervalından ibarətdir. Akkordun birinci və axırncı səsələri $k6$ əmələ gətirir.

Artırılmış kvartseksakkord – $əsk4+B3$ intervalından ibarətdir. Akkordun birinci və axırncı səsələri $k6$ əmələ gətirir.

Əskildilmiş sekstakkord- $k3+art4$ intervalından ibarətdir. Akkordun birinci və axırncı səsələri $k6$ əmələ gətirir.

Əskildilmiş kvartsekstakkord – $art4+B3$ intervalından ibarətdir. Akkordun birinci və axırncı səsələri $B6$ əmələ gətirir.

Əsas üçsəslilər.

Tonika (T), Subdominanta (S), Dominanta (D).

T53-I S53-IV D53- V

T6- III S6- VI D6- VII

T64-V S64- I D64- II

Mövzu 27.

Art3 və əsk3.

Artırılmış və səkildilmiş üçsəslilər major və minor qammalarında harmonik halda qurulur.

Majorda Art3 VI pillədən qurulur və T64-akkorda həll olur.

Minorda art3 III pillədən qurulur və T6-akkorda həll olur.

Əsk3 major və minor qammalarında VII və II pillələrdən qurulur, qeyri-sabit səslərin, sabit səslərə həllinə əsasən daxilə tersiyalarla həll olur.

Mövzu 28.

Dominant septakkord və dönmələri.

Dörd səsin tersiyalarla qurularaq bir yerdə və ardıcıl səslənməsinə septakkord deyilir.

Hər hansı bir akkordun birinci və axırını səsləri septima intervalı olarsa buna septakkord deyilir. Musiqidə bir çox növlü septakkordlarışlənir. Onlardan ən çox işlənəni major və harmonik minorun V pilləsindən qurulan septakkorddur ki, buna da pillənin adına görə dominantseptakkord deyilir. Natural major və harmonik minor qammalarında V pillədən qurulur. Qısa olaraq belə şəkildə göstərilir V7 və ya D7. İnterval tərkibi: B3+k3+k3.

V7-dun birinci səsinə akkordun priması (1), ikinci səsinə akkordun tersiyası (3), üçüncü səsinə akkordun kvintası (5), dördüncü səsinə isə akkordun septiması (7) deyilir. V7 natamam T-ya həll olur.

V7-dun 3 dönməsi vardır:

1. Dominantkvintsektakkord-V65 və ya D65. Natural major və harmonik minor qammalarında VII pillədən qurulur. İnterval tərkibi: k3+k3+B2. V65 T53-yə həll olur.
2. Dominant terskvartakkord-V43 və ya D43. Natural major, harmonik minor qammalarında II pillədən qurulur. İnterval tərkibi: k3+B2+b3. V43 tam T53-yə həll olur.
3. Dominant sekundakkord-V2 və ya D2. Natural major, harmonik minor qammalarında IV pillədən qurulur. İnterval tərkibi: B2+k3+k3. V2 T6- da həll olur.

V7 və dönmələrinin T53-yə həlli, qeyüi-sabit səslərin sabit səslərə həlli qanunu əsasında olur.

Mövzu 29.

II7 və onun dönmələri.

Laddan asılı olaraq II pillə septakkordu iki növdə olur.

Natural major qammasının II pilləsindən qurulan septakkord kiçik minor septakkordu adlanır. (KII7). Majorda KII7-akkordun quruluş formulu $K3+B3+K3$ intervallarından ibarətdir. Akkordun birinci və axıncı səsləri kiçik 7 əmələ gətirir.

Harmonik major və minor qammalarının II pilləsində qurulan kiçik septakkordun quruluş formulu $K3+K3+B3$ intervallarından ibarətdir. Akkordun əsasını əskildilmiş üçsəslə təşkil etdiyi üçün buna “yarı əskildilmiş” septakkord deyilir.

Kiçik və yarı əskildilmiş II7-akkordunun əsas pilləsi ladın II pilləsini, tersiyası IV, kvintası VI, septiması isə I pilləsinin təşkil edir.

KII7 akkordda V7 akkordun səs tərkibində iki müştərək səs var. Həll zamanı KII7-akkordun müştərək səsləri yerində saxlanılır. Sonra KII7 akkordun kvinta və septiması bir pillə aşağı aparılır. Nəticədə V43-akkordu alınır ki, o da öz növbəsində T53-yə həll olur.

KII7-akkordun üç dönməsi var:

Birinci dönmə kvintsextakkord adlanır (KII65). Major və minor qammalarında IV pilləsində qurulur. Natural majorda $B3+K3+B2$, harmonik növlü major və minorda isə $K3+B3+B2$ intervalından ibarətdir. KII65-akkord V2-akkord vasitəsilə T6-ya həll olur.

İkinci dönmə terskvartakkord adlanır (KII43). Major və minor qammalarında VI pilləsində qurulur. Natural majorda $K3+B2+K3$, harmonik növlü major və minorda isə $B3+B2+K3$ intervalından ibarətdir. KII43-akkord V7-akkord vasitəsilə T53-yə həll olur.

Üçüncü dönmə sekundakkord adlanır (KII2). Major və minor qammalarında I pilləsində qurulur. Natural majorda B2+K3+B3, harmonik növlü major və minorda isə B2+K3+K3 intervalından ibarətdir. KII2-akkord V65-akkord vasitəsilə T53-yə həll olur.

II7 – II – V43 – II – T53.

II65- IV – V2 – IV – T53.

II43- VI – V7 – V – T(n).

II2 – I – II65 – VII – T53.

Mövzu 30.

VII7 və onun dönmələri.

KII7-akkord kimi aparıcı VII septakkord laddan asılı olaraq iki növdə olur.

Natural major qammasının VII pilləsindən qurulan septakkord kiçik aparıcı septakkord adlanır (KVII7). Akkordun quruluş formulu: K3+K3+B3. Akkordun birinci səsi ilə axırncı səsi K7 əmələ gətirir.

Harmonik major və harmonik minor qammalarının VII pilləsində qurulan septakkordunbirinci və axırncı səsələri əskildilmiş septima əmələ gətirir. Buna görə akkord əskildilmiş aparıcı septakkord adlanır (əskVII7). Akkordun quruluş formulu:K3+K3+K3.

Kiçik və əskildilmiş aparıcı VII7-akkordla V7-akkordun səs tərkibində üç müştərək səs var. Həll zamanı VII7-akkordun müştərək səsləri yerində saxlanır. Sonra VII7-akkordun septiması bir pillə aşağı aparılır. Nəticədə VII7-akkord V65-akkorda, o da öz növbəsində T53-yə həll olunur.

Aparıcı VII7- akkordun üç dönməsi var: kvintsextakkord (VII65), terskvartakkord (VII43), sekundakkord (VII2).

Birinci dönmə VII65-akkord major və minor qammasının II pilləsində qurulur. Natural majorda $K3+B3+B2$, harmonik növlü major və minorda isə $K3+K3+art2$ intervalından ibarət olur. VII65-akkord V43-akkord vasitəsilə T53-yə həll olur.

İkinci dönmə VII43-akkord major və minor qammasının II pilləsində qurulur. Natural majorda $B3+B2+K3$, harmonik növlü major və minorda isə $K3+art2+K3$ intervalından ibarət olur. VII43-akkord V2-akkord vasitəsilə T6-a həll olur.

Üçüncü dönmə VII2-akkord major və minor qammasının VI pilləsində qurulur. Natural majorda $B2+K3+K3$, harmonik növlü major və minorda $art2+K3+K3$ intervalından ibarət olur. VII2-akkord V7-akkord vasitəsilə T53-yə həll edilir.

VII7 – VII - V65 – VII – T53.

VII65- II - V43 – II – T53 .

VII43-IV- V2- IV – T6.

VII2 – VI – V7 – V – T(n).

İstifadə olunan ədəbiyyat:

N.Bağirov “Elementar musiqi nəzəriyyəsi”